

म. ग्रं. सं. ठाणे

सन

विषय

लेखक

कृ. ना. लेडे

न/२क

संग्रहालय क्रमांक

पुस्तकाचे नांव

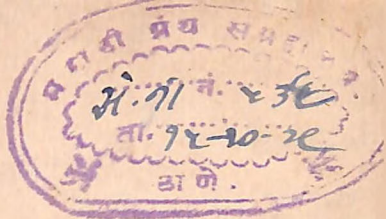
कोर्कला-प्रस्ताव

८५२

८७२

६६

न/२क

गा. (२३६)

२३६

लेखक
कृष्णाजी नारायण तेंडले
सन १८८८

मराठी ग्रंथ संग्रहालय
नं०
हाणें वार १८३

२५.११

कोकिला प्रहसन.

आईबापांच्या दुर्वर्तणुकीपासून होणारा
मुलांचा परिणाम.

प्रवेश १ ला.
स्थळ:—खोली.

दातोपंत—(आपल्याशीच) ब्रह्मसूत्र ब्रह्मसूत्र जें ह्मणता-
त तें कांहीं खोटें नाहीं. पहा, कसें या पोरीच्या काळजीनें
शरीर करपून गेलें; खटपट करतां करतां दमलें आपण! वेळ
येईल तेव्हां खरें! खरें ह्मटलें तर आपली कोकिला मोटी झाली
आहे असें नाहीं, पण गांवांतल्या लोकांनीं आणि घराच्या बाय-
कांनीं कार्नीकपाळीं रात्रंदिवस ओरड लावली आहे. काय
कारणें? त्या भावी व्याद्याचे आर्जव करतां करतां नाकीं नत्र
आले! जर इतकी विनवणी एखाद्या दगडाच्या देवाची केली
असती, तर त्यास सुद्धां पाझर फुटला असता; आझी तरी तेंथें
इतकी उडी कां घालतो तर मुलगा जरा पोक्त असून आपल्या
मुली योग्य आहे, त्याची यंदा एक परीक्षाही उतरली आहे.

प्रवेश २ रा.

स्थळः—स्वयंपाकघर.

आई—शहाणी झालीस वाई आतां तूं. माणसांनीं बोलावं बोलावं तें किती ?

कोकिला—अग-पण इतकं रागवायला झालं तरी काय मेलं ?

आई—रागवायला काय झालं अँ, घरांतून राग भरणं झालं कीं नाही ? कीं पोरीला कुठं पाठविलीस ल्हणून. मी तर मेली इकडची काडी तिकडं करायला सांगत नाही.

कोकिला—हो पण बाबा तरी काय ल्हणून रागावले ? एकएक मेला माणसाचा स्वभावच आहे !

आई—हा कारटे इतक्यांतच माणसांचा स्वभाव काहू लागलीस होय ! अझून सासरचा कचका कुठं ठाऊक आहे. हो मेलं मघा ते तुला पहावयाला आले आणखी तुझा कुठं पत्ता नाही ; हुडकून हुडकून दमल्ये वाई मी. शेवटीं तसे ते माघारीं गेले. गेली होतीस तरी कुठें ?

कोकिला—अग ती जवाहिर्याची गौदू सासरी जावयाची होती तिळा घालवायला गेले होते.

बाळ्या—हं हं आन त्या बालशातल्याच्या घलांत कशा-ला गेली होतीस.

कोकिला—वरं मग ? गेलें असेन तुला काय त्याचें.

बाळ्या०—आई काय गमतचमत, सांगूं कां ?

कोकिला— मलारे कसली भीति घालतोस. काय सांगणार सांगजा. आईन आपला लाडका करून ठेवला आहे. शाळेत जायला नको, शिकायला नको, कांहीं नको. इकडचं तिकडं आणि तिकडचं इकडं मुलाला कशाला पाहिजे ? जा आपला धडा करजा. पुढं का भाकरी भाजणार होय ?

आई— अग पण तूं तरी भलत्याच वेळेत दुसऱ्याच्या घरीं कां गेली होतीस ?

कोकि०— असंच आहे. शाळेत जाऊं नकोस, लगे मोठी झालीस, लोक नांवे ठेवतात. घरीं शिकावं तर लगे कां भाकरी भाजायला लावणार ? आई तूंच उपदेश केलास कीं नाहीं, कीं मुलींनीं किती थोडसं कर्मणुकी पुरतं शिकावं. व्याप्रमाणंच मी आपली घरांत कुठं एखादं पुस्तक घेऊन वसते. आज कुठं थोडासा अर्थ समजेना लहणून विचारयला गेले होते.

आई— अग पण लोक संशय घेतातना ?

कोकि०— बला काय लोकांशीं करायचं आहे. ज्याच्या हिताचं त्यांनीं काम केलं पाहिजे. घेलं वायकांनींच आह्मीं काय पातक केलंय लहणून त्यांनीं तीं मजुरांचीं कामं करावीं मी पुरुषांनीं लोडाशीं टेकून वसावं. माखं दे हाका मार-गारांना. मी आपला अभ्यास कधीं कमी करायची नाहीं.

आई— अग वाई वाई, तोंड तरी किती दें ! काय

कोकि०—आणि मग पूजा करून नारळ ठेऊन नमस्कारही पण—

बाळ०—यांत काय तूं जास्त सांगितलेस तें तर चाललेंच आहे. कसें ह्मणशील तर तुझी मूर्ती ध्यानांत आणून रात्र-दिवस मानस पूजा चाललीच आहे ती अशी—आर्लिंगन हेंच कोणी एक पंचामृत स्नान, डोळेभर पाहणें हीच वस्त्रें, तुझ्या प्रीतीचा रक्तपणा हेंच कुंकुम लावणें, तुझे यौवन हेंच ताजें पुष्य वाहणें, तुझा शक्तिप्रसंगी दाट वहाणारा श्वास हेंच धूप लावणें, आणखी तुझ्या भावी वियोगानें मदन शरीराला जाळतो हेंच कर्पूराचें पाजळणें. समजलीस ?

कोकि०—काय बाई थट्टाही.

बाळ०—अग थट्टा कसली, खरें तेंच बोललें. अहाहा ! हें चंद्रासारखे तोंड, चांप्याच्या कळीसारखें नाक, केवळ तोंडलेंच पिकलेलें असे थोंट, आणि हे हरिणत्रालकाप्रमाणें डोळे पाहून कोण भुलणार नाहीं ! काय सांगू प्रिये तुझे तें गजगतीचें चालणें पाहून तर मनांत गुदगुल्याच होतात ! परवां त्या उन्हांतून जातांना वर ऊन लागत आहे त्यामुळे तोंड लाल झालें आहे, गालांवर घाम गळत आहे, खाली पाय पोळत आहेत, अशासमयी चंचळ दृष्टीनें तूं सावली पहात पहात पदर सावरति नखरेवाजपणानें पाय न पोळावे ह्मणून नुसत्या चवड्यावर चालत होतीस तें पाहून त्या सडकेवरच वाटले (असें बोलून चुंबन घेतो.)

कोकि०—हैं काय भल्ल्याच वेळेला, चला मला जाऊं द्या. तिकडं माणसं हुडकतील. हो. तें पुस्तक देतांना?

वाळशा०—कोणत तें वर.

कोकि०—रात्रीचं अनंगरंग तें.

वाळशा०—अग पण तें अनंगरंग संग झाल्या विना रंग कसा उडवील? आणि या ढंगाला जवळ मी असल्याशिवाय शोभाही नाही, व ते चौऱ्याऐशी फेरेही समजावयाचे नाहीत. तू रात्री ये मीच दाखवीन.

कोकि०—हैं नाही असलं मला खपायचं. द्यायचं असलं तर हो लणावं नाहीतर नाही.

वाळशा०—हो, नाही ह्मटलें मग?

कोकि०—नाहीतर नाही ही चालले. दुसऱ्याच्या वस्तु-
धर आपली सत्ता कां आहे? (जाऊं लागते)

वाळशा०—पुरे पुरे हा राग. (हातास धरून वसवितो)
इतका राग फार जवळसा वाळगिला आहे? हैं व्या पुस्तक
(देतो) हो हो विचारायचें राहिलें. ह्मणे या पंचमीला
हुंमी नवऱ्याच्या पदरांत पडणार. खरे कां हैं? द्या वा
खाला तरी निर्धास्त असें सुख. आह्मी अभागी हैं सुख आ-
खाला निर्धास्त कसे मिळणार? वरें पण पुढें ओळख तरी
शहील कां?

कोकि०—हैं काय विचारणं विसर कसा पंडेल वरं.
जगाच्या चालीप्रमाणं केलं पाहिजे, आणखी ते एक वरंच

आहे. हणतात नाही, शेताआड चोरी धान कायसं तें—
(मिठी मारतात.)

प्रवेश ४ था.

पात्रे.

कोकिला. विष्णु. दातोपंताची स्त्री. कोकिलेची बहीण.
दातोपंत.

[कोकिला आणि विष्णु दिवाणखान्यांत आहेत.]

कोकि०— अरे विष्णू, आज रविवार असेल नाही वरं ?

विष्णू— हो.

कोकि०— तरीच. मी हणत होते ही स्वारी इतका वेळ
कां निजून उठली नाही ! वरं आजचा रविवार कोणत्या
खेळांत घालावयाचा विचार केला आहे ? कां फिरायास
जायचं.

वि०— पहा थोडेंसे खेळू आणखी फिरायलाही जाऊं
येतीलना तूं ? तांगा घेतां येईल.

को०— वरं तसंच करूं.

वि०— घग आतां कोणता खेळ काढावा वरं ? गोजेफा
पसें हे काढकें तर त्याला आणखी मंडळी पाहिजेत. बुद्धि-
वळे आणू का ?

को०— मला वाई खेळ नाही आवडत. सुखाचं
असं गणूं, आणखी त्यांत काव्यांत असं नाटक याचं

मिश्रण हें आपल्या दैवानंच ह्यण उदयाला आलं आहे तर तेंच कां खेळांत उपयोगांत आणूं नये? पहा या खेळापासून स्मरणशक्ति वाढते; स्पष्ट, शुद्ध आणखी जल्द बोलताही येते; आणखी कर्मणूक ती तर होतेच. मग असा नफ्याचा खेळ टाकून नुसत्या कर्मणुकीचा व फार दिवस बहिवाटलेला ह्यणून गोड न लागणारा खेळ कशाला हवा.

वि०— चिंता नाही तसंच कां हेईना. मागच्या रविवारी नाही कां तुझ्या बाबांनीं आपल्याकडून “ मालतीमाधव; तील ” थोडासा भाग करविला? तो पण फारच चांगला साधला अं. वरं आज काय करावं?

को०— आज गडे शाकुंतलांतला भाग करूं. साधेल कां पण हुबेहुब आपल्याला?

वि०— न साधायला काय झालं आहे. नाटकांतली पोरं किती कुरूप, मूर्ख, वेडीविद्री असतात तीं सुद्धां आपल्या मनाला आनंद करतात!! वरं पण याला आणखी तिसरं एक तरी पात्र निदान पाहिजे.

कोकि०— आकाला मी आणतें. (बहिण येते तिला पाहून) ही पहा आळीच ती. (तिला) आकाला, आज आपण शाकुंतल थोडंसं येतं कां पाहूं येतीस?

आकाला— मी तेंच ह्यणणार होतें.

(इतक्यांत आईबाप येऊन लांब उभे राहतात.)

दत्तामल— लग्नाच्या गडबडीत दोन दोन दिवस गांठ

शकुंतला—[प्रियंवदेकडे पाहून]

राग जंगली, ताल धुमाळी.

ठुंबरीच्या चालीवर [मनमोहन मिळतां.]

कां आड सखे तूं येशिगे ॥ दिन बहु झाले इकडे
येउनि ॥ अंतःपुरिचें सुख तें सेवुनि ॥ असेल त्यांची
उत्कंठा मर्नि ॥ जाऊं दे परतुनि त्यांसि गे ॥१॥

रा०—सुंदरी.

पद—ताल गजल, राग पिलू.

केलीस अशी काय परीक्षा तुं सखेगे ॥

तुजविण प्रिय मजला कोणि नसे गे ॥

व्याकूल करिति तीक्ष्ण मदनवाण अधिच गे ॥

तैशांत असा भाव दुजा धरिशि जरी गे ॥

वांचूनि जर्गी काय मला सौख्य असे गे ॥

शेष असे जीवित तें जाय निवुनि गे ॥

प्रि०—महाराज, राजांना ह्मणे कायशा पुष्कळ वायका
असतात, तर हिच्या आपांना दुःख न होईल अशा रीतीनें
हिला पदरांत ध्या म्हणजे झालें.

रा०—आहा! फार काय सांगूं—

साकी—राग जोगी, ताल धुमाळी.

कांता बहु जारि मला असती तरि मुख्य दोन समजाची ॥

समुद्रवसना वसुंधरा कीं शकुंतला साखि तुमची ॥

सांगूं किति आतां । शंका अशि कां मर्नि अणितां ॥

प्रियं०—मम झालें; आतां आमचें कांहीं लक्षणें नाहीं.
तो हरिण कसा चव्हूकडे उत्सुकतेनें पहातो आहे. आपल्या
आईला शोधतो आहे वाटते. तिच्याकडे त्याला न्यावें.

(जाऊं लागते.)

शकुं०—अग, तूं गेलीस तर मल्ल सांभाळायला कोण ?

प्रियं०—काय तरी मेलं ! पृथ्वीचें संरक्षण करणारा
तो तर तुझ्याजवळ आहे. मग मी कशाला ? (जाते.)

शकुं०—अरे कपाळा ? गेलीच कीं ही; आतां काय
गत करूं !

राजा—पुरें आतां, वाईट वाटायला नको. हा पहा
तुझा सेवक जवळ तत्पर आहे.

पद—रा० जोगी असावरी, ता० त्रिताळ.

अतिशय जोकें व्याकुल—या चा०

भिऊं नको जिवलग सुंदरी कांहीं दास तुझा जवाळे
असे हा ॥ घेऊनी पंकजपत्राचा हा पंखा घालूं काय
शीत वारा ॥ बघ ही तनु कशी घर्मानें डवडवली
भिजुनी गेला पदर सारा ॥ सख्ये मांडीवरी घेऊनी
तुझ्या चरणां चुरुं काय पद्मताम्रा ॥ शिणवूं नको
देहा ॥ भिऊं नको जिवलग सुंदरि कांहीं ॥ दास० ॥

शकुं०—इश, ज्यांना मी मान द्यायचा त्यांच्याकडून
कशी सेवा करून घ्यावी ? (जाऊं लागते.)

रा०—सुंदरी! बाहेर उन्हाचा ताप कोण! आणि तूशांत

तुझ्या शरीराची अशी दशा झाली आहे, तर—

राग आनंदभैरवी, ताल दीपचंदी.

नाहि कोणीही हुंगलें—या चालीवर.

सोडोनीया सुकुमुमशयना टाकोनी स्तनकमलावरणा ॥

जाऊं नको उन्ह हें भारी सुख नाही तुझ्या शरीरें ॥

(वळेंच तिला माघारी वळवितो.)

शकुं०—हें काय मेलें ! अगदी का मर्यादा टाकायची ?

पद—गज्जल (गरहमने दिलसनमको दिया, या चा०)

राग झिजोटी, ताल दादरा.

मी तप्त जरी मदनशरें विनय सोडुं कां ॥

अनुरक्त जरी याच पदीं विनय सोडुं कां ॥

गुरुजनासी कळुनि वळुनि होय तें बरें ॥

जरि इष्ट तुझां होय तरी विनय सोडुं कां ॥१॥

राजा—वाः ! काय भिन्ना स्वभाव हा ! वडील माणसांना इतक भिण्याची गरज नाही. तुझा वाप कुलपति कण्वमहर्षि धर्मज्ञच आहे. तो कधीही याबद्दल दोष ठेवणार नाही.

साकी—राग जोगी, ताल धुमाळी.

गंधर्वाच्या विधिनें करिती लग्नें राजर्षिसुता ॥

बहु मानील्या आप्तजनांनीं कोप न ये तत्तातां ॥

भांशी काय अशी । सोडुन मज तूं कां जाशी ॥

शकुं०—जाऊं द्या मला, पुनः माझ्या मैत्रिणींना मला विचारलें पाहिजे.

राजा—बरे, जाऊं देईन तुला.

शकुं०—केव्हां ?

राजा—

पद.—राग भैरवी, ताल त्रिवट भैरवी.

पिउनि हें अधरामृत तें सखये ॥ मग सोडीन
तुला गे ॥ पि० ॥ धृ० ॥ जें फुललें कुसुम खा-
सें मधुपा नच सोडवे चव घेतलीया । मज तान
वहू रसगान सुखवि गे ॥ पिउनि हें अधरा-
मृत० ॥

[तिची हनुवटी वर करून चुंवन घेऊं लागतो, शकुंतला
त्याला चुकविते.]

दा०—काय कारख्यांनीं चावटपणा माजविला आहे. या
सार्थी मुलाना नाटकाला नेऊं नये. आमच्या अकलेचे तारे
हे आतां अशा रीतीनें दिसूं लागले. आतां या कारख्या सासरी
गेल्यावांचून नीट वागावयाच्या नाहींत.

[असें बोलून रागानें पुढें येतो व कोकिला व विष्णू
पळून जातात.]

प्रवेश ५ वा.

सौमित्र, कोकिला आणि रामागडी.

सौमित्र—(हातांत काड घेऊन येतो.) बरे हें कोणी
लिहिलें असावें ? मजकुरावरून पहतां लक्षणतो मी मित्र आहे.

जर मित्र ह्यणावा तर त्याच्या मनांत माझे लग्न न व्हावें असें कसें येईल? यावरून हें कोणा तरी टवाळ मनुष्यानें पाठविलें असावें. परंतु अक्षरावरून व लिहिण्याच्या पद्धतीवरून तसा भास होत नाहीं. असो कोणी कां असेना पण हा मजकूर खरा असेल काय? जरी खरा असला तरी आतां त्याचें काय? लग्न होऊन गेलें. पत्र पाठविणारानें बेतानेंच पाठविलें होतें पण त्या पोस्टांतल्या माझ्या मित्रानें आज दिलें. त्याचा हेतु हाच कीं, या पत्रापासून लग्नास कांहीं व्यत्यय येऊं नये. जिला लहानपणापासूनच लबाडीचें व्यसन लागलें ती आतां कसची सुधारते ! आतां लग्न होऊन सुमारें महिना झाला इतक्या अवधीत गर्भाधान होऊन स्त्री माझी अगदीं निकटवर्ती झाली आहे परंतु मला तिची गैरवर्तणूक दिसत नाहीं. असो. हें कार्ड नीट जपून ठेवतों याचा विचार पुढें कधीं करतां येईल. (कोकिला येते.)

कोकि०—विचार कसला बाई व्हायचा? मी किती वेळ एकसारखी पहात आहे. कुठलं तें पत्र? मामंजी कडून कां आलं?

सौमि०—नाहीं एका स्नेह्याचें आहे. विचार नाहीं कांहीं, पण तूं सकाळच्याप्रहरीं घरांतला कामधंदा सोडून इकडे कां आलीस?

कोकि०—रात्री पायांतले तोडे काढून ठेवलेले हस्तं घालून जावं.

सौमि०—काय, तोडे काढून ठेवलेस ?

कोकि०—छे छे बाई जशी कांहीं आठवणच नाही. रात्रीची आपल्या स्वतांच्याच हातांनी काढणं झालं हणून बरं झालं !

सौमि०—हसून मीग तुझे तोडे कशाला काढूं.

को०—मैला नाही बाई सांगतां येत. (मुरका मारून) मी तरी कशाला हणूं. ज्यांना त्रास झाला असेल त्यांनी काढले असतील.

सौ०—हं हं एकूण तुझी मनांत तीच इच्छा धरून आल्या आहांत वाटते. निमित्ताला मात्र खुणेचे तोडे. तोडे तरी कायग लबाड किंवा पुरुषाची जातच अशी, त्याला परका पुरुष जवळ नको. पहा!जेव्हां त्या तोड्यांना काढून लाविले तेव्हांच. नाहीतर ते हाल विचारूं नको.

को०—आपल्या मनातलं जणू दुसऱ्याच्याही मनांत असतंच.

सौ०—छे जसा कांहीं वीटच आला असेल नाही बरं ? (थसें हणून धरतो व चुंबन घेतो.) बरं ये वैस तर खरी.

को०—घरांत सासुबाई हाक मारतील जाऊंदा.

सौ०—मारूं-दे-हांका. त्या संवधानें मी स्पष्ट सांगितलं आहे. माझ्या बायकोचें तुझी कोणी नांव घेऊं नका आणि त्यामुळें पाहिनास माझ्याशीं घरांत कोणी धड बोलत सुद्धां नाहीत. असोदे; आज पहा सौभद्र आहे, येशील कां ? तिकीट आणऊं.

को०—छे बाई मला कसा नाटकाचा त्रासच येतो. नाटकांत किती तरी चावटपणा ? यामुळंच लोक दुराचारी होतात. काय बाई तो माडीवर वायकांचा चावटपणा, मधून मधून तें त्यांचे लुचोर लोक यावयाचे, पानपट्या काय व्हावया, आपणही बाई खदांखदां हंसायच काय! नको बाई मला.

सौ०—नव्हे पण मी तुला खतंत जागा दिली तर ?

को०—मला बाई मुळीच नाटक पहाणं नको—वरं जाऊंदा, वा तेवढे तोडे.

सौ०—[मनाशी] आतां तर अगदीं निःसंशय खात्री झाली तें काई कोणीतरी द्वेषी मनुष्यानें पाठविलेले असावे. कारण हिचा तर स्वभाव किती पापभरि, लाजाळू, मर्यादशिल आहे; वायको असावी तर अशीच [उघड] काय हणतेस तोडे ? मी कुठे घेतले आहेत. असतील विछान्याखालीं.

को०—हे मला माहित होतें पण रामानं विछाना गुंडाळून ठेविला. तेव्हां हटलं आपण ठेवले असतील. विछान्याच्या तिथं काहीं नाहीं.

सौ०—मी नाहीं ठेवले. पहा पहा तिथें.

को०—(घाबऱ्या घाबऱ्या पाहून) नाहींत बाई कुटं.

सौ०—(इकडे तिकडे पाहून) नाहींत बोवा कुठे दिसत (वायकोस) हांक मार त्या रामाला, लुच्चानें ठेविले असतील चोरटाच आहे—(कोकिला रसास आणते) त्यास, अरे रामा इत्या पायातले तोडे पाहिलेस कां तूं ?

रामागडी—मवि कशाला तुमच तोडनविड वगूं. आप-
ल काम केलन गेलों.

सौ०—तर मग इथले तोडे जावेत कोठें? तुजवांचून
परके कोणी आले नाही.

कोकि०—मी तर मोकळी गेले हें पहाणं झालंच होतं.

सौ०—रामा तें कांहीं चालावयाचें नाही. तूं तपास
लाविला पाहिजे.

रामा०—रावसाव मलाव कां ठाव? मी काई घेतल
नाय. तुमीच वगा आपल्या पेटिविटीमंदीं.

सौ०—लुच्च्या तुला फरमाशी मार दिल्यावाचून वठणीला
यात्र्याचा नाहीस. ठीक आहे जावं आपण माझ्याशी गांठ आहे!

रामा०—मला कां हसनतां मजीकडं कायनाय मी आपला
जातो धंद्याला. (रामा जातो.)

कोकि०—मग वाट तोड्याची?

सौ०—वाट वाट काय आतां तोडे येतील. त्या
फतेखान फौजदाराला कळवून जराशी समज दिली कीं तोडे
हजर. जा तूं आजच्या दिवस मोकळ्या पायानेंच ऐस. मी
भातों फौजदाराकडे.

कोकि०—यापेक्षां रात्रीं काढले नसते तर बरें नसतें
झालं; पण ऐकतं कोण दुसऱ्याचं,

सौ०—असूंदे (असें बोलून जातात.)

प्रवेश ६ वा.

बाळशास्त्री—बायकांनीं परक्या घरांत पाय टाकला तर सर्प शिरावर ठेवल्याप्रमाणें आहे असें लिहिलें आहे, तसेंच मला वाटतें पुरुषांनीं कामवासना धरून परक्याच्या घरांत पाय देणें सर्प शिरावर तर नव्हे पण प्रत्यक्ष यममुखांत देणें होय. काय भीति ती ! नको ! नको !! या कामांत एकद मोक्ष व्हावयाचाच हें खरें पण करावें काय ? तें मोहक रूप क्षणभरही विसर पडूं देत नाहीं. मला पक्कें माहित आहे, वाणाच्या अग्रालाच चंदन आहे. तो उरांत शिरण्याला कधीं कमी करावयाचा नाही. ती मृगाक्षी भृकुटी वक्र करून जेव्हां तीक्षण कटाक्षवाण सोडते तेव्हां या माझ्या मनोहरिणाला विद्ध होऊन हरतगत होण्याशिवाय उपायच रहात नाही. तिचे लग्न झाल्यापासून मी तिच्या नवऱ्याचा स्नेह पाहून त्याच्या घरीं जाण्याची वहिवाट ठेविली आहे. त्याच्या मनांत कांहींही आमच्या दंगाची शंका मुळींच येत नाही व आलीहि पण नाही. स्त्रीचरित्र कठिण आहे ! काल म्यां खर्चाची नड आहे अशी गोष्ट मात्र कादली कीं आज पायांतले तोडे हज मी विचारलें तरी, तूं यावदल सांगणार काय ? तेव्हां तिने त्याची काळजी कशाला हवी असें अभय दिलें. असो, एक सहिनाभर तर यावर चैन चालेल पुढच्यापुढें. हो हो. दाहा वाजायला आले. नाटक आतां सुरू होईल. ती आपल्या तयारीत असेलच, निघावें वरें (घड्याळ पाहून) आहे

दाहा वाजायला फक्त दाहाच मिनिटें अवकाश! (काहीं चालून)
अरे आलों हेंच तें घर. (खुणेची शीट वाजवून, पाहून,) हं
आली ही स्वारी, तयारतिच होती बरें कां. (पुरुषाचा वेष
घेऊन कौकिला घेते.) नमस्कार, आप्णासाहेब नमस्कार.

कोकि० — (हंसून) नमस्कार.

बाळ० — दाहा वाजून 'दाहा [असें बोलून चुंबन घेतों]
चला जरा जलद. पोषाक पण अगदीं हुबेहुब झाला आहे बुवा.
कोणाची ओळखण्याची छाती आहे! अहाहा!! हा जरीका-
टीं रुमाल किती ऐटदार शोभतो आहे! आणखी या तोंडाची
शोभा अंधारांतही पण काय दिसते क्षणतां अहाहा!! हा
आंगारखा खडखडीत, हातांत वेताची लुडी, आणखी हें हो
काय? वाँच होय? पण इतकीं तीन वाँचेस कशाला?

(हंसतो.)

कोकि० — हं आतां थट्टेची वेळ नाही चला, आज
काळोखी रात्र आहे तें बरेंच आहे. (जातात.)

प्रवेश ७ वा.

रामागडी — (कुंथत कुंथत येतो.) आग आईग आई.
नकोर बाबा ही वामनाची चाकरी लइ वंगाळ, आई, आई
मेलों मेलों. या शिरीमान वामनाच्या पोराला पोशाग मातर
झळकफळक पायजे पन घरची रांड राखायच सामुर्थ्य नाय.
त्या रांडन आपळ डागिन काढुनशेनी देव सोयन्याला, अन

चोरल हन घरच्या गड्यान. द्या मार त्याला, या रावसावाच्या नव्या तरन्या फटाकडीन पायांतल ते तोड कां, का दिल यका दुसऱ्या वामनाला आन मला हन तूं घितलस दे. मी कुटल दिऊं. रावसावांनीं रागाऊनशेनी मला त्या मुसलंगड्या फौजदागाकडं दिल. त्यानं बावा ज्यो मार दिला हनतां नकोरवा नको ! आई !! त्या शिपायाच कंदी देव काळ करील. देवा, मसकोवा वग यकदाचा. या शिपायाना तरी लई वगा गरव चढतो. आन जस तेऱ्याच्या घरच रेड. याला धका दे त्याला धका दे असं करत्याती. असूं, आतां कां आपन मार खायचा त्यो खाल्ला, मग गावामंदी कां या वामनाचा फटफजीता करूं नाय. करायचा ह्यो, निघालों वगा सव्याला कळवतो आतां. (जातो.)

प्रवेश < वा.

सौ०—काय हो आश्चर्य ! खरोखरच कलियुगाचा प्रादुर्भाव झाला यांत कांहीं शंका नाही. पहा मोठ्या कुळांतला, विद्वान, जाणता असा तो बाळशास्त्री, आणि त्यानें चोरी करायें धन्य आहे ! वरें पण त्याच्या हातीं हा आमचा तोड्याचा जोड जावा तरी कसा ? हो चोराला काय हरप्रयत्नांनीं नेला असेल. मूर्ख लोक यापेक्षां भिक्षा मागितलेली वरी, पण हें वाईट ! कसें कळूं नये !! आतां विनभाड्याचें विश्राम मंदिरं वाढ्याला आलेंच. पोलिसांची तरी कमाल आहे अं ! कसा

शोध लावला हें त्यांचे तेच जाणोते. फौजदारांनी
 त्या बाळशास्त्र्यास पकटून म्याजिस्ट्रेटकडे खटला कपेट
 केला आहे. चौकशीची तारीख आजच आहे. पुरावा घेऊन
 गेलें पाहिजे. पण आपला काय पुरावा प्रत्यक्ष मुद्देमाला आ-
 रोपी जवळ सांपडला असून तो कबूलही पण आहे झपे
 चोरीला, झाले. चला नऊ वाजून गेले जावें, आतां कोर्ट
 भरण्याची वेळ झालीच झणायची. [जातो.]

प्रवेश ९ वा.

[माजिस्ट्रेट कोर्ट.]

(मुख्यासनावर माजिस्ट्रेट बसला आहे, जवळ सिरस्तेदार
 लिहित असून दोहों वाजूस पट्टेवाले आहेत, पुढें तुहंगांत कैदी
 स्याचे पहाण्यास पोलीस आहे, वकील वादीतर्फे एक व आ-
 रोपी तर्फे एक, शिवाय वादी सौमित्र योग्य जागी असून
 सभासगीर जमले आहेत असा पडदा उघडतो.)

माजि०—बालशास्ट्री टूमावर वादी सौमित्रपंत याणीं
 चोरीची फिर्याद केली, ज्या कार्मी टूमावर कोर्ट चोरीचा
 चार्ज टेवटे टो टूमास कबूल आहे काय ?

वाळशा०—नाहीं.

मा०—कबूल नसण्याला कारण ?

वा०—माझा पुरावा आहे.

मा०—व्हेरिवेल्ले हू इतदी फर्स्ट उइटनेस ? (बरे कोण

पहिला साक्षिदार आहे)

शि०—रामा विन भिवा.

शिपा०—रामा विन भिवा हजर हाय.

रामा—जी साब.

शिपा०—हो पुढें (कोर्टापुढें उभा करतो.)

शिर०—ह्मण. देवाची आठवण करून, खरें सांगेन, खो-
टी साक्ष देणार नाही. [इतकें झाल्यावर] तुझे नांव काय ?

रामा—रामा.

शि०—बापाचें ?

रा०—भिवा.

शि०—अडनांव ?

रा०—गढी.

शि०—धंदा ?

रा०—मंजुरी.

पा०—व्हॉट (काय)

शि०—लो एग्न्हिसेस (मंजुरी) (रामास) रहातोस
कोर्टे ? रा०—सातारा.

आ० वकील—कायरे तुमच्या धन्याच्या घरीं हे पुढें अ-
सलेले गृहस्थ कधीं येतात कां ?

रा०—व्हय साव नेमा येत्याती.

आ० व०—त्यांची तिथें कोणाची जास्त ओळख आहे ?

रा०—वयनीसाबांची.

मा०—उइथ हूम ? (कोणाबरोबर)

शि०—ब्रदर्स वाइफ (भावाची बायको)

आ० व०—वयनी कोणरे ?

रा०—सुमितर साहेबाची वाईल.

आ० व०—कर्घी एकव्या ल्या वयनी साहेब आणि हे,
तू पाहिलेस कां :

रा०—व्हय साब! आमच रावसाब गावाविवाला गेलं ह्यण-
जे हे दोघच बसल्याती. रातंध्या आन दररोजवी कुचुकुचु लई
बोलल्याती.

मा०—व्हाट ? (काय ?)

शि०—डे ऑड नाइट. (रात्रंदिवस)

मा०—टुमच्या घरी हे किटी दिवस येटाट ?

रा०—नवातरच लगनि झाल्या पसून.

वकील बसतो, शिरस्तेदार जवानी वांचून दाखवितो, व
रामास जा ह्यणतो, व कोकिला भ्रतार सौमित्र.]

शिपा०—कोकिला भ्रतार सौमित्र हजर हाय.

सौ०—[मनांत] अरे हे काय, आमचे कुटुंब साक्षील
[वकिलाचे कानांत सांगतो.]

वा० व०—द उइटनेस बिलांम्ज टू ए हायफ्यामिली
ऑड अकार्डिंग टु द हिंदू ला इटिज नॉट प्रापर फार हर टू
अपीअर इन दि कोर्ट परसनली. [ही साक्षीदारणि मोठ्य च्या
कुलांतलि असून हिंदूधर्म रीतीने तिने कोर्टत येणे वाज-

की नहीं.]

मा० —लेटहर स्पाक फ्राम बिहाइंड दों कर्टेन [पडद्याच्या आंतूनच तिला बोलुं द्या.]

शिर० —[सर्व विचारल्यावर] तुमचें वय किती ?

को० —तारीख १ जुलैला १७ संपून १८ वें लागलें.

शि० —धंदा ? को० —घरकाम.

आ० व० —तुमचें लग्न झाल्यास किती दिवस झाले ?

को० —दोन महिने.

आ० व० —गर्भाधान झाल्यास ?

मा० —व्हॉट [काय ?]

वा० व० —हे विचारणें गैरशिस्त आहे.

आ० व० —देअर लाइज दी सीक्रेट [यांतच निका.

लाचा मुद्दा आहे.

मा० —वरें उटर ल्या.

को० —दीड महिना.

आ० व० —तुझी बाळशास्त्रबाला ओळखतां काय ?

को० —होय.

आ० व० —तुमची यांची ओळख कधीं पासून.

को० —लग्नापूर्वीं दोन वर्षें.

मा० —टूमी कधीं व्यांचे घरीं जाट होता ?

को० —होय कामा निमित्त.

आ० व० —कोर्टामुद्दचा तोड्याचा जोड तुझी आरोपीस

दिला काय ?

को०—[उत्तर देत नाही.]

माजि०—शांगा शांगा. टूमी डिला कीं नाय ?

कोकि०—आठवत नाही.

आ० व०—एकून दिला नाही असे स्पष्ट सांगतां येतें कां ?

कोकि०—नाहीं.

आ० व०—मग तर दिला ?

कोकि०—आठवत नाही.

आ० व०—तुमची यांची मैत्री कोणत्या प्रकारची आहे ?

कोकि०—जगाची असते तशी.

आ० व०—हणजे नवरावायकोप्रमाणें ?

कोकि०—सांगतां येत नाही.

आ० व०—नवरे जवळ आहेत हणून कीं काय ?

माजि०—ऊटर पायजे.

कोकि०—तेंच सांगतां येत नाही.

(शिरस्तेदारानें जबानी वाचून दाखविल्यानंतर)

शिरस्ते०—पटेवाला, पडद्यांत पंच स्त्रिया आल्या आहेत

कां तपास कर.

शिपा०—हजर आहेत.

शिरस्ते०—नाउ इट रिमेन्स टू रिसीव दी ओपिनियनस्

आफ दी लेडीज् आपाइंटेड इन कमेटी— (आतां कुलीन पंच

स्त्रियांचा अभिप्राय होणें आहे.)

माजि०—कोर्ट पंच स्टियांस विचारटें आरोपीनें अशी त्करार केली आहे कीं, वादीची स्त्री कोकिला इचे आँड माझे सख्य आहे. आणि ध्यामुळें वादीच्या बायकोनें मला हे मुद्दे-माळाचे डागीने दिले आहेत. तेव्हां वादीची बायको आणि आरोपी यांची दोस्ती आहे कीं नाहीं हें पहाण्या करितां आरोपीनें वादीच्या स्त्रीच्या मायांगावर असलेल्या खुणा कळविल्या आहेत ध्या पहाण्याकरितां आपणाला पंच नेमले होते तर आरोपीच्या ह्मणण्याप्रमाणें खुणा आहेत काय ?

पंच—होय आहेत.

वा० व०—आपण हें प्रतिज्ञेवर सांगूं शकतां ?

पंच—होय. खरेंच आहे.

मा०—जावे टूमी. (वादीच्या वकिलास) टूमचें काय ह्मणणें ?

वा० व०—कोर्टाला जास्त सांगणें नाहींच; आरोपीजिन्हास मुद्देमाल स पडला आहे, यावरून त्यांनीं चोरून आणिला असावा आणि आरोपी अशी चोरी साधावी ह्मणूनच त्या घरीं आत असे. जरी वादीच्या बायकोची आणि याची दोस्ती असली तरी तिनें उलट पुरुषाला पैसे देणें संभवत नाहीं.

(वसतो.)

आ० व०—मी कोर्टाला कळवितों, वादीची स्त्री आणि आरोपी या उभयतांची दोस्ती असल्याचें निशाणी १।२।३ च्या साक्षीवरून ज्ञावित होतच आहे. धाणखी नि० २ ची सा-

क्षीदारीण कोकिला बादीची बायका ही तोड्याचा जोड
 हलजे मुद्देमाल आपण दिल्याचें आठवत नाही असे सांगत
 यावरून देण्याविषयी संशय उत्पन्न होतो. नि० ३ वरून
 लभयतांची दोस्ती खास आहे हें दिसतें. आतां कोकिला
 हिने दिलेल्या तोड्याच्या जोडावर तिचीच सत्ता आहे; कारण
 तें स्त्रीधन आहे. आणि तें तिनें खुषीनें दिलें असून तिची त्या
 इल तक्रारही नाही. तेव्हां तिनें आपल्या दिले वस्तूबद्दल नवऱ्या-
 ला फिर्याद आणतां येत नाही व ही चोरी होत नाही. (बसतो.)

मा०—कोर्ट असा हुकूम करतें कीं, आरोपीस दोषमुक्त
 करून घेऊन दिले आहे.

आरो० बाळशा०—माझी कोर्टास विनंति आहे कीं,
 या फिर्यादीनें माझी अब्रूनुकसान झाली आहे, तर वादावर
 खोटी फिर्याद केल्याबद्दल रुकार मिळावा.

मा०—टुमास रुकार डिला जाईल. (उठतो. आरोपी
 सुटतो सर्व उठतात.)

शिपा०—अर्जदार हजर आहेत ?

रामा०—हजर (अर्ज घेऊन शिरस्तेदार वाचतो व सांगतो.)
 अर्जदाराचें हलणें फौजदाराकडून मला विनाकारण मार दिला.

मा०—चौकशी होईल जावें. (जातो.)

लोक—कायहो हा श्रीमंताच्या घरी अंधार ! फटाकड्या
 पोरी असें करावयाच्याच !! (सर्व जातात.)

प्रवेश १० वा.

सौ०—आतां या जगांत हें काळें तोंड दाखविण्यास मला लाज वाटते. त्या जारिणीनें प्रथमच जर मला सांगितलें असतें कीं, मी अमक्यातमक्याला ते तोंडे दिले, तर घरांतच चुरमुरे खात बसलों असतो; आतां पदरांत तुरी मुद्दाम घेतल्या ! तो राभ्या गडी तर गांवांत जशी कांहीं दंवडी पिटीत आहे. काय करील वापडा! त्याला फुकट मार बसला ! एकूण स्त्री चरित्र अगाध आहे ह्मणतात तें खोटें नाहीं. पूर्वीच माझ्या कोणी मित्रानें एक पत्र पाठविलें होतें, त्याप्रमाणें जर मी वागलें असतो तर आज असा प्रसंग कां आला असतां ? ज्या गोष्टीचा प्रथम विचार केला नाहीं ती बदल पुढें पश्चात्ताप व्हायचाच. हातारे लोक सांगतात तें खोटें नाहीं. कीं कुलशील पाहून मुलगी करावी आणि तीही गरीबाची असावी. कारण जरा पैसेवाल्याची मुलगी केली कीं, ती बहुधा अशा तऱ्हेची निघणारच. तिला लहानपणापासून लाड असून मोकळीक असे. आतां माझी खातरी झाली—लोकांनो वायको करणें तर तिच्या आर्षवापांची व मुलींची वर्तणूक पाहून करावी. फक्त हुंड्यावर आणि रूपावर भुलूं नये; नाहींतर मजप्रमाणें दशा व्हायचीच. [पडद्यांत]

एकाहो एका ! दातोपंताची मुलगी, पंढरिनाथाची सून, आणि सौमित्रपताची वायको, कोकिला ही आपल्या नवऱ्यानें बाळशास्त्रावर केलेली फिर्याद रद्द होऊन आपला दुर्लौकिक

जगांत प्रसिद्ध झाला हें पाहून व घरचा संसार वंदिवास सोडून खतत्र होण्याकरितां त्या बाळशास्त्र्यावर संगीत स्त्री नाटकांत निघून गेली.

[कोकिला बाहेर येते.]

कोकि०—पहा, आईवापांची वागणूक चांगली नसली म्हणजे मुलांना नाही तोच कित्ता लागतो. माझे माहेरचें एक तरी मनुष्य चांगले चालीचें असावयाचें होतें. चुलतीच्या प्रीतानें आणखी आईच्या आवडीनें तर बाहेरच्यालीचा कळस केला. रात्रंदिवस त्यांच तें वर्तन पाहून मीहीपण त्यांत पडलें आणि त्यामुळे आज ही फजीती भोगावी लागत आहे. आतां जगांत तोंड वर करण्याला जागा राहिली नाही. यांपेक्षां मरणं बरें ! हे बायांनों तुम्हाला माझे सांगणें आहे कीं, आपल्या पतीवांचून दुसरें दैवत नाही. तर त्या पदीं लीन राहून कीर्ति आणि भोक्ष मिळवा. मजसारख्या वेड्या होऊन पश्चात्तापांत पडूं नका. हे आईवापानों, माझ्या आईवापांप्रमाणें वर्तन ठेवून तुम्ही आपले मुलांवाळांना दुर्वर्तनाचा कित्ता लावूं नका. आह्मा स्त्रियांची जाती मधासारखी आहे; तिला मुंग्या लागण्याला अवकाश नाही, तर विशेषेकरून मुलीला सुवर्तन लागेल असें वागा. तुम्हाला सांगण्याची योग्यता मला नाही हें खरें, तरी मला या गोष्टीचा पूर्ण अनुभव आला तो तुम्हाला कळावा म्हणून सांगतें, राग मानूं नका. आतां जास्त काय सांगूं स्त्रियांनों, जेणेकरून आपलें

पतीचें प्रेम राहिल, संसार सुरळीत चालून इहपरलोकीं सुख होईल असंच वागा. तुह्याला सांगण्याचाच प्रकार मला आला मी तर त्या संसारगृहसुखाला सर्वस्वी अंचवले. आणखी आईवापांची दुर्वर्तणूक मुलांच्या विशेषकरून मुलींच्या सर्वस्वी नाशाला कारण आहे हें उघड दिसण्याकरितां व तुझी जगांनीं सावध होऊन पुनः विस्तवावर पाय न टाकावा ह्मणून मी धडधडीत संगीत स्त्रीनाटकांत जाते. (जाते.)

सौमित्र—हाय हाय आतां याहून जास्त ऐकावयाचें व पहावयाचें तरी काय राहिलें आहे? या वायकोच्या नादांत सर्वस्वी द्रव्याचा नाश, अब्रूचा नाश, सर्वांचा नाश झाला. आतां मी उघड तोंडानें कसा वागूं कां एखाद्या परदेशास निघून जाऊं हो त्यावाचून उपायच नाही.

(निघून जातो.)

समाप्त.